

ИСХОДИШТА ORIGINATIONS

3

Савез Срба у Румунији

Филозофски факултет
Универзитета у Нишу

Темишвар / Ниш

2017

САВЕЗ СРБА У РУМУНИЈИ
Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ Универзитета у Нишу
ФИЛОЛОШКИ, ИСТОРИЈСКИ И ТЕОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
Западног универзитета у Темишвару

Главни и одговорни уредник:
Проф. др **Михај (Миља) Н. Радан**

Уређивачки одбор:

Проф. др **Снежана Гудурић**, Универзитет у Новом Саду
Проф. **Јања Димитријевић**, Западни универзитет у Темишвару
Ванр. проф. др **Марина Јањић**, Универзитет у Нишу
Проф. др **Надежда Јовић**, Универзитет у Нишу
Проф. др **Горан Максимовић**, Универзитет у Нишу
Проф. др **Јордана Марковић**, Универзитет у Нишу
Проф. др **Софија Милорадовић**, Институт за српски језик САНУ, Београд
Проф. др **Радивоје Младеновић**, Универзитет у Крагујевцу
Проф. др **Октавија Неделку**, Универзитет у Букурешту
Проф. др **Михај (Миља) Н. Радан**, Западни универзитет у Темишвару
Проф. др **Срето Танасић**, Институт за српски језик САНУ, Београд
Доц. др **Миљана Радмила Ускату**, Западни универзитет у Темишвару

Рецензенти:

Проф. Јања Димитријевић
Ванр. проф. др Марина Јањић
Проф. др Надежда Јовић
Проф. др Јордана Марковић
Проф. др Софија Милорадовић
Проф. др Октавија Неделку
Проф. др Жива Милин
Проф. др Михај (Миља) Н. Радан
др Драгана Радовановић
др Биљана Сикимић
др Светлана Ћирковић
Доц. др Миљана Радмила Ускату

У овом броју часописа објављени су радови прочитани на III међународном научном скупу *Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима*, одржаног на Филолошком, историјском и теолошком факултету Западног универзитета у Темишвару (14-16. 10. 2016).

САВЕЗ СРБА У РУМУНИЈИ
Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ

ФИЛОЛОШКИ, ИСТОРИЈСКИ И ТЕОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
ЗАПАДНОГ УНИВЕРЗИТЕТА У ТЕМИШВАРУ

И С Х О Д И Ш Т А O R I G I N A T I O N S

3

Темишвар / Ниш

2017

UNION OF SERBS IN ROMANIA
Center for Scientific Research and Culture of Serbs in Romania

UNIVERSITY OF NIŠ, FACULTY OF PHILOSOPHY
WEST UNIVERSITY OF TIMISOARA, FACULTY OF LETTERS,
HISTORY AND THEOLOGY

Editor in Chief:

Prof. dr. **Mihai (Milja) N. Radan**

Editorial Board:

Prof. dr. **Snežana Gudurić**, University of Novi Sad
Prof. **Janja Dimitrijević**, West University of Timișoara
Associate Professor **Marina Janjić**, University of Niš
Associate Professor **Nadežda Jović**, University of Niš
Prof. dr. **Goran Maksimović**, University of Niš
Prof. dr. **Jordana Marković**, University of Niš
Prof. dr. **Sofija Miloradović**, Institute for the Serbian Language SASA
Prof. dr. **Radivoje Mladenović**, University of Kragujevac
Prof. dr. **Octavia Nedelcu**, University of Bucharest
Prof. dr. **Mihai (Milja) N. Radan**, West University of Timișoara
Prof. dr. **Sreto Tanasić**, Institute for the Serbian Language SASA
Lecturer dr. **Miliana-Radmila Uscatu**, West University of Timișoara

Reviewers:

Prof. Janja Dimitrijević
Associate Professor Marina Janjić
Associate Professor Nadežda Jović
Prof. dr. Jordana Marković
Prof. dr. Sofija Miloradović
Prof. dr. Octavia Nedelcu
Prof. dr. Jiva Milin
Prof. dr. Mihai (Milja) N. Radan
Dr. Dragana Radovanović
Dr. Biljana Sikimić
Dr. Svetlana Ćirković
Lecturer dr. Miliana-Radmila Uscatu

САДРЖАЈ

Ирена П. Арсић ОД ОРБИНА ДО СТОЈАНОВИЋА: СЛОВИНСТВО ДУБРОВЧАНА КРОЗ ВЕКОВЕ	9
Иван БИРТА ДУХОВНА КУЛТУРА СРБА У РУМУНСКОМ БАНАТУ (18. ВЕК)	17
Жарко С. Бошњакловић ТВОРБА ФУТУРА I У СРПСКИМ ПОМОРИШКИМ ГОВОРИМА У РУМУНИЈИ	33
Бојана М. Вельовић ОБЕЛЕЖАВАЊЕ ПРОШЛИХ ПОНАВЉАНИХ РАДЊИ У ПРИПОВЕТКАМА ЋАМИЛА СИЈАРИЋА	45
Mihaela Gh. Vlăsceanu 18 TH CENTURY SERBIAN ARCHITECTURAL PRINCIPLES IN THE FORMER PROVINCES OF THE HABSBURG EMPIRE, A CASE STUDY ON BANAT AND HUNGARY	63
Наталија Г. Голант ЭТНИЧЕСКИЙ АКТИВИЗМ РУМЫН (ВЛАХОВ) ВОСТОЧНОЙ СЕРБИИ	77
Снежана Гудурић О НЕКОЛИКИМ ОСОБЕНИМ ФРАНЦУСКИМ ТРАГОВИМА У СРПСКОМ	87
Рајна Драгићевић ЛЕКСИКОГРАФСКИ ТРАГОВИ ЈЕЗИЧКИХ И КУЛТУРОЛОШКИХ КОНТАКАТА СРБА СА ДРУГИМ НАРОДИМА У XIX ВЕКУ	99
Гордана С. Драгин ИЗ ГОВОРА ЧАКОВА (АКЦЕНАТ)	109
Марија В. Думнић НОСТАЛГИЈА У ИНТЕРПРЕТАЦИЈИ ТАМБУРАШКИХ ОРКЕСТАРА У ТЕМИШВАРУ 2016. ГОДИНЕ: СТАРОГРАДСКА МУЗИКА И ТАМБУРАШТВО	119

Љубица З. Ђурић КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈА ЈЕЗИЧКИХ ПЕЈЗАЖА СРПСКИХ ГРОБОВА У РЕГИОНУ РЕКЕ МОРИША	129
Милина Ивановић Баришић ПОРОДИЧНА СЛАВА КОД СРБА У РУМУНИЈИ – ДИЊАШ И ЧЕНЕЈ	141
Саша Јашин ЕПИСКОП ТЕМИШВАРСКИ ПЕТАР ПЛЕМЕНИТИ ПЕТРОВИЋ (1786-1800).....	149
Александра Р. Лончар Раичевић О АКЦЕНАТСКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА СРПСКИХ ГОВОРА У РУМУНИЈИ (ГОВОР ДИЊАША)	159
Горан Максимовић КОМИЧНЕ ПОУКЕ ДОСИТЕЈА ОБРАДОВИЋА.....	171
Николае Марков ЗАШТО КАРАШОВЕНИТЕ НЕ СА БЪЛГАРИ?	181
Бранкица Ђ. Марковић, Биљана М. Савић ИЗ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ ОВЧАРСТВА СЕЛА РУДНЕ У РУМУНИЈИ	203
Јордана Марковић ЈЕЗИК НАУЧНИХ РАДОВА ИЗМЕЂУ МУЛТИКУЛТУРАЛНОСТИ И НЕРАЗУМЕВАЊА	213
Жива Милин ТЕМИШВАРСКИ СЛАВИСТА ЧЕЗАР АПРЕОТЕСЕЈ И ЊЕГОВИ РАДОВИ О РУМУНСКО-СРПСКИМ КУЛТУРНИМ ВЕЗАМА	225
Снежана Ј. Милојевић РЕЛАТИВИЗАЦИЈА ПОЈМОВА ОВДЕ И ТАМО, СВОЈ И ТУЂИ У ДОМЕНТИЈАНОВОМ ЖИВОТУ СВЕТОГА САВЕ	233
Саша Д. Митровић ДЕРИВАЦИЈА СРПСКИХ МУШКИХ ИМЕНА У ДУНАВСКОЈ КЛИСУРИ	251

Радивоје М. Младеновић ПОСЛЕДИЦЕ МЕЂУЈЕЗИЧКОГ КОНТАКТА НА ФОНОЛОШКО- ФОНЕТСКОМ ПЛАНУ У СРПСКИМ ГОВОРИМА ЈУГОЗАПАДНОГ ДЕЛА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ	261
Октавија И. Неделку, Лидија В. Чолевић СРБИ У БУКУРЕШТУ - ИДЕНТИТЕТ	277
Видан В. Николић ДИСТРИБУЦИЈА МИКРОТОПОНИМА СВАТОВСКО ГРОБЉЕ НА СРПСКО(ХРВАТСКОМ) ЈЕЗИЧКОМ ПОДРУЧЈУ (ОНОМАСТИЧКИ И ЕТНОЛИНГВИСТИЧКИ АСПЕКТ).....	285
Милка В. Николић ГОВОР ЛИКОВА И ГОВОР ПРИПОВЕДАЧА У ЗАВИЧАЈНОЈ ПРОЗИ ДОБРИЛА НЕНАДИЋА (ЛИНГВОСТИЛИСТИЧКИ АСПЕКТ)	297
Дејан Д. Попов ЦИРКУЛАРНИ ПРОТОКОЛ ПРАВОСЛАВНЕ СРПСКЕ ПАРОХИЈЕ У НАЂВАЛИ (1816-1834)	309
Михај Н. Радан О ПОРЕКЛУ КАРАШЕВСКЕ КОВАЧКЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ У ГОВОРИМА КАРАШЕВА И КЛОКОТИЧА	329
Драгана Радовановић ТЕРЕНСКИ ЗАПИСИ ИЗ ЧЕНЕЈА	345
Селена Ч. Ракочевић ЕТНОГРАФИЈА НАМЕЊИВАЊА ПЛЕСА ПОКОЈНИКУ У СЕЛУ СВИНИЦИ.....	357
Владимир Рогановић БАРОКНИ ПЕСНИК ЖИВО БОЛИЦА И ПОЧЕЦИ КЊИЖЕВНОСТИ НА НАРОДНОМ ЈЕЗИКУ У БОКИ КОТОРСКОЈ У XVII ВЕКУ	369
Билјана Лј. Sikimić VIDLJIVOST KARAŠEVSKOG GOVORA U JAVNOM PROSTORU	379
Зоран М. Симић О ТЕМПОРАЛНИМ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНИМ ФОРМАМА У ГОВОРУ БАНАТСКЕ ЦРНЕ ГОРЕ.....	391

Радоје Д. Симић, Јелена Р. Јовановић Симић УЛОГА ДИЈАЛЕКТИЗАМА И ЛОКАЛИЗАМА У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ ДОБА РЕАЛИЗМА	407
Сава Стаменковић ПОЛИТИКА И ДИЈАЛЕКТ: ИВАН ИВАНОВИЋ, ШОПСКИ ГОВОР И ПРИПОВЕТКЕ ИЗ ЦИКЛУСА „СЕВЕР-ЈУГ“	419
Срето З. Танасић О СИНТАКСИ ЈЕЗИКА ЛИСТА „НАША РЕЧ“	431
Тања Ј. Танасковић ЛЕКСИЧКЕ ПОЗАЈМЉЕНИЦЕ У ПРОЗИ НА ДИЈАЛЕКТУ ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА	449
Ивица Р. Тодоровић О НОВИМ ЕТНОЛОШКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА СРБА У РУМУНИЈИ	463
Веселка Тончева ТРАДИЦИОННАТА СВАТБА ОТ СЕВЕРЕН БАНАТ (СЪРБИЈА) И СВАТБАТА НА БАНАТСКИТЕ БЪЛГАРИ – СРАВНИТЕЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ.....	475
Татјана Г. Трајковић РАТАРСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА СЕЛА РУДНЕ У РУМУНИЈИ	489
Миљана-Радмила Радан Ускату КАРАШЕВСКА СВАДБА ДАНАС – ОБИЧАЈИ, РИТУАЛИ И ЊИХОВА ЗНАЧЕЊА (СИМБОЛИКА).....	507
Светлана М. Ћирковић НАСТАВА НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ У ПОМОРИШЈУ ДАНАС.....	519
Благоје Чоботин ИМЕНА СРПСКЕ ДЕЦЕ КРШТЕНЕ У СРПСКОЈ ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ У КЕТФЕЉУ ТОКОМ XIX, XX и XXI ВЕКА.....	537
Václav Štěpánek ČESI NA BANATSKOJ VOJNOJ GRANICI U PRVOJ POLOVINI 19. VEKA	545

Драгана Радовановић*
Институт за српски језик САНУ**

ТЕРЕНСКИ ЗАПИСИ ИЗ ЧЕНЕЈА

У раду се на основну теренских записа указује на најмаркантније дијалекатске особености у говору Ченеја у румунском Банату. Материјал се, у мери у којој то грађа обезбеђује, притом пореди са суседним селима истог микроареала, и то са обеју страна државне границе која пресеца Банат, као и са досадашњим ранијим записима из овог пункта.

Кључне речи: говор Ченеја, румунски Банат, шумадијско-војвођански дијалекат, кикиндска зона, тамишка зона, ареални распоред.

0. Увод.

0.1. Дијалектолошки подаци о српским говорима у румунском Банату у стручној литератури су и до данас углавном давани фрагментарно¹, а поједини месни говори овог подручја угрубо ситуирани. Иако су поједини севернобанатски и средњембанатски пунктови као контролни укључени деведесетих година у опсежну студију о говорима Баната (Ивић и др. 1994 и 1997), додуше са несразмерним обимом грађе у временском распону од четрдесетак година – послужили су да се наговесте неке од важнијих изоглоса на овом терену.

0.2. Имајући у виду да периферија понекад може пружити више него савремена матица појединих дијалекатских комплекса, посебна пажња српских дијалектолога у последњој деценији усмерена је на

* draganailija@gmail.com

** Рад је настао у оквиру пројекта *Истраживања културе и историје Срба у Румунији* финансираног од стране Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији, и пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ О класификацији српских говора у Румунији, с упућивањем на библиографске податке в. у Бошњакловић 2008, стр. 261–279.

подробнија истраживања и ових периферних говора како био они, између осталог, коначно били исцрпно описани и задобили заслужено место у нашим обимнијим дијалектолошким описима. Тиме би се у првом реду обезбедило прецизније ситуирање неких од ових месних, посебно контактних говора и омогућио бољи увид у лингвогеографски распоред појава. С тим у вези, потребно је да се подробно забележе и маркирају дијалекатске особине сваког месног говора српског живља и то на свим језичким нивоима (чак у етнокултурном контексту), будући да је, како стручњаци упозоравају, висок степен унапредовања балканистичких одлика у овим говорима. Поред чисто лингвистичких разлога, не треба пренебрегнути ни оне изванлингвистичке факторе који леже у стопи убрзаног смањења удела српског становништва у односу на укупан број румунског становништва. А, наравно, села се убрзано гасе.

У том смислу, оправдана су започета систематска дијалектолошка истраживања српских говора у румунском Банату, те су и ови записи из Ченеја² прилог таквим истраживањима – у овој фази рада извештајног³ карактера.

0.3. Говор Ченеја је у студији о говорима Баната (Ивић и др. 1994: 63) одређен као „гранични говор кикиндске зоне“, а уочени факултативно непренесени акценат на унутрашњим слоговима даје овом говору карактер прелазности. Грађа обухваћена монографијом датира из 1993.

² Прикупљање теренског материјала обављено је у оквиру међуинституционалне сарадње Научног центра при Савезу Срба у Румунији (носилац пројекта *Истраживања културе и историје Срба у Румунији* под рук. проф. др Михаја Радана), и пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, чији је реализатор Институт за српски језик САНУ. Пункт ми је додељен према распореду проф. Радана, а тиме је, с друге стране, будући да је грађа главним делом прикупљана на основу упитника за Српски дијалектолошки атлас, утврђена и његова гушћа мрежа. Израда српског дијалектолошког атласа реализује се у оквиру Међуакадемијског одбора за атласе САНУ и Института за српски језик САНУ.

У Ченеју сам боравила током јула 2016. године, а највећи део материјала прикупљен је у кући чика-Драге Јаношева и тета-Ленке Оларов, те им се овом приликом захваљујем на гостопримству, стрпљењу и предусретљивости.

³ Иначе, публикавање Извештаја са терена била је пракса српске дијалектологије и пре Другог светског рата и у релативно новије време (уп. нпр. извештаје Петра Ђорђића, Радомира Алексића, Бранка Милетића, Бошковића, Малецког; Павла Ивића, Александра Младеновића и др.), а ниједан од тих извештаја није касније заобиђен у дијалектолошким монографијама и синтезама; неретко су то и данас најпоузданији записи о тим говорима, при чему наравно није небитно да су многи од њих из данашње перспективе врло стари.

године, ограниченог је обима и зато очекивано изостају подаци да би се основано судило о битним дијалекатским цртама.

Поред ситуирања ченејског говора у студији о банатским говорима деведесетих година, коаутори опсежне монографије Жарко Бошњакловић и Гордана Драгин овом су говору изнова посветили пажњу. Своје забелешке Жарко Бошњакловић публикује чак у три наврата, и то једном на основу писаног корпуса (Бошњакловић 2013), други пут у поређењу са пунктом Плочице на српској страни (Бошњакловић 2014), а и као део научне интерпретације које се тичу фаза и резултата балканизације у говорима Ш-В дијалекта Срба у Румунији (Бошњакловић 2014). Прилог фонетским одликама ченејског говора недавно даје и Гордана Драгин (2013:).⁴

0.4. Имајући у виду досадашњу расположиву грађу из Ченеја, материјал који доносим употпуниће дијалекатску слику овог месног говора, на фонетском и морфолошком плану, у мери у којој ми то грађа буде дозвољавала. Релације ће бити успостављене углавном према суседном тамишком пункту Дињашу и кикиндском Малом Бечкерку.

Грађа је делом ексцерпирана на основу попуњеног упитника, а делом на основу добијених дијалекатских транскрипата сачињених на основу осам сати снимљеног разговора, са више информатора рођених у Ченеју; в. нап. 4.

1. Фонетске одлике у говору Ченеја

1.1. Говор Ченеја у основи карактерише новоштокавски четвороакценатски систем, с тим да је увелико отпочео процес његовог нарушавања. Поуздани показатељи експанзивног урушавања овог прозодијског система су:

⁴ Анализирани материјал снимљен је деведесетих година у време настајања монографије о банатским говорима (Драгин 2013: 379). Г. Драгин је годину дана раније (2012) указала и на најмаркантније особине говора Радојева у српском Банату, чије изгласе продужују на румунску страну – до Ченеја, при чему су оба месна говора ситуирана као прелаз између кикиндске и тамишке зоне (уп. Ивић и др. 1994: 63).

(1) Дужење кратких акцената:

а) *ʸо́на⁵, јѐна, мѐне, мо́гу, др̑жу, да сто́ји, да крѣчим, оп̑ирача, прѣгача, жѣравица, се ўскисну, го́ворим, ко́стију, ло́патица, ру́кама, но́ктију, да́наске, сави́јачице;*

б) *ме́сто, го́ске, њи́ву, но́су;*

поред: *но́ћом, има́ју, у́шо, не́ једе, го́веце, кола́ћићи, жѣне, мо́гу, се одмори, о́те, о́тима.*

Ипак, сразмерно је више потврда које показују висок степен дужења краткоузлазног акцента. Појаву не бележи Г. Драгин нити у Ченеју нити у Радојеву (Драгин 2013, Драгин 2012), иако је потврђена у ченејском говору у говорима Баната. Дужење је уобичајено посебно у средњембанатским селима у српском Банату (Ивић и др. 1994: 51–52).

Полудуги акценат није потврђен у грађи из Малог Бечерека у којем је или стандардан изговор краткоузлазног или се може интерпретирати као прелаз ка краткосилазном акценту или, понекад и према утиску, без квантитативних и квалитативних разлика. Из Дињаша располажемо спорадичним потврдама за дужење акцената (*цѣди́ло, ве́дрице; не́раст; и: ту́лузина, ве́дрица, ма́гарица; пр̑ву, ме́дом, њи́не, ко́шнице, стѣ́нице*).⁶

(2) Губљење квалитативних опозиција. Појаву илуструју примери: *ош̑амучена, њи́ли, њмо, ко́лаћ, Ита́лију, је́дан, Ру́муније, ко́ваћ, ка́жемо, крѣ́вет, до́нѣсем, ш̑а́вове;* исп. примере под (1). За сада бисмо ове потврде могли интерпретирати као факултативне индикаторе процеса балканизације.

Појаву бележи Г. Драгин и у Ченеју и у Радојеву (Драгин 2013: 379; Драгин 2013а: 37). Исто потврђује и материјал из Рудне (Бошњаковић и Вареника 2013: 221–223). У опису банатаских говора, појава је квалификована као реализација краткоузлазног акцента на начин који би представљао прелаз према краткосилазном акценту у живљем контакту са румунским становништвом, уз напомену да је таквих потврда сразмерно више у новијој грађи него оној из педесетих година двадесетог века.

⁵ Полудуги акценти означавају су устаљеном фонетском транскрипцијом коју је предложио Павле Ивић.

⁶ Грађа прикупљена 2006. године. За озбиљније закључивање, требало би из Дињаша пажљиво преслушати цео материјал којим до сада у дигиталној бази располажемо.

(3) Непренесени ^ акценат (обично на унутрашњем слогу). Сасвим су обични примери у којима није дошло до померања дугосилазног акцента у унутрашњим слоговима: *долѝва, чокѧње, понедѣљник, утѡрник, свизѧрка, челѣвље, приповѣда, дивѧнимо, бокѡнце*; и: браздѧр (/брѧздѧр), барагѧн; а л и и: *фѝрѧнга, тањѝр, кѧмѣње, факултѣт*; уп. материјал из Ченеја (Драгин 2013: 379–380) и из Радојева (Драгин 2013а: 37).

Појава је маркантна особеност тамишке групе говора, а у Ченеју је примећена још у време настајања студије о говорима Баната. Тим поводом аутори монографског описа констатују да је оваква ситуација на терену потврђена у грађи прибављеној деведесетих година и да управо она овом граничном говору даје обележје прелазности из кикиндског ка тамишком говорном типу (Ивић и др. 1994: 54–63). Иначе, непренесени дугосилазни акценат јавља се само у унутрашњим слоговима (1994: 61).

Како се и према налазима Г. Драгин (2013: 380), али и мојим прибављеним за ову прилику најсвежијим подацима непренесени дугосилазни акценат спорадично јавља и на крајњем отвореном или затвореном слогу (у питању је маркантна особеност тамишке групе), унеколико се помера изоглоса непренесеног дугосилазног акцента. Она захвата Радојево (на српској страни) и Ченеј на румунској страни (Ивић и др. 1994: 62, скица 7).

У односу на податке из деведесетих година према којима се краткосилазни није померао ван познатих позиција, у грађи су забележени и овакви примери: *бауљѝна, кукувљѧва, шалукѧтре, тулѡзина, заустѧвио, гибѧнице*. Ранији материјал из Ченеја (Драгин 2013: 380) и из Радојева (Драгин 2012: 37) такође потврђује ову појаву. Слични примери карактеристични су за Рудну, који сада, с друге стране, овом говору дају карактер прелазности према смедеревско-вршачкој зони (Бошњакловић и Вареника 2013: 223).

(4) Скраћивање дугих акцената. У грађи су се нашли и примери у којима су променама захваћени и дуги акценти:

а) ^ > ˘: *мѧнем, шѣст, ђѧк*; поред наравно: *кѣв, по кѣви, кѣвљом; хѧм, хрѧм, чѧђ, рѣч*;

б) ' > ^: *култѣру, глѣста; спѧвају, рѧдило се, мѣшало се, кѧзала*;

в) ' > ˘: *нѣсам, у бѧићи, рѧдили*.

Појава се објашњава румунским утицајем и забележена је у банатским говорима (Ивић и др. 1994: 54), уз напомену да је изразитија управо у румунском Банату.⁷

1.2. Послеакценатске дужине у говору Ченеја скоро су изгубљене, а њихова спорадична употреба везује се за позиције у којима су дужине најстабилније – на крајњем затвореном слогу (*nàsŭľ, kòmľov, nŭz nĕh*) и унутрашњем слогу (*ŭmĕsim, ŭmĕmo dĕvĕjka*) који у овом говору факултативно чува непренесени акценат, те тако напоредна употреба у ствари даје подршку овој дужини (Ивић и др. 1994: 127).

1.3. Грађа потврђује и оваква преношења на проклитику: *nŭz nĕh; ŭ страну, нѧ дан, прикò бѧшче, окò куче; нĕ знам; и наравно: у вѣ кѧшике, на вѣ нѧжа, иза пѣјке, на рѧгаљ.*

1.4. Уверљива је дезакцентуација поједних акцентогених речи, као што су титуле, сроднички називи и сл. у комбинацији са властитим именицама: *деда-стрица, тета-Лѣнка, чика-Бѧта, нена-Лѣнка, деда-ѡцова стрѣна, свети-Трѣвун.*

1.5. Као маркантна појединост банатских говора издваја се ниска артикулација вокала *a*, такође потврђена у ченејском говору (*Мара, банак, ланац, лала*).

1.6. Рефлекс јата је у ченејском говору екавски са познатим фонетским и морфолошким икавизмима шумадијско-војвођанског типа: *мѣни*⁸, *вѣдио, вѣдила (1x вѣдела, горела), посијем (/сејем), придали се, приварио, прид, прико, сикира, старији* и сл. Исто стање потврђује и Бошњакловићева анализа приватних писама (2013: 80).

1.7. Грађа потврђује доследно сажимање вокалских група: *мѡго, чѣто, дѣржо, дѡно, ѡтково, ѡмо, вѡло, фѡлиро се; пѣпо* и сл.

1.8. Девокализација /p/ је сасвим уобичајена у примерима: *ѡмрали, ѡмрела, свѣкрова, јѣтрова/јѣтрова, прѡслук, прѡсла* и др.

1.9. Консонантски систем познаје фонему *ʃ* потврђену у примеру *бѡѣ*.

1.10. У иницијалној позицији глас *x* је релативно стабилан (*хѣтнула, хѡдма, хѡма, хѣђа, хрње*), а у финалној позицији показује извесну нестабилност када се или супституише (*вѣј*) или изостаје (*у вѣ кѧшике*).

⁷ Сличну ситуацију, односно тенденцију генерализације дугосилазног акцента на претпоследњем слогу Томановић у говору Лепетана објашњава романским утицајем.

⁸ Од саговорника средње генерације сам више пута записала мене: *ѡн мѣне кѧже, мѣне то гѡдно.*

1.11. У материјалу који доносим убедљива је превага примера који показују мешање африката *ћ, ђ, ч, џ*: *иза куче, дао му кучу, чебаде, ђеп, чурка, џон, ђетир, љила*; поред примера у којима мешање изостаје: *ћерка, чакиуре, џеп*.⁹

Материјал из деведесетих година показује разликовање ових африката (Ивић и др. 1994: 315, у нап.), мада би такве закључке требало узети с резервом, будући да им је, како и сами аутори наводе, грађа којом су из тог места располагали била уступљена. Овоме у прилог иду и истраживања М. Томића шездесетих година, који је категоричан у констатацији да се у говору Ченејаца не разликују помињане африкате (Томић 1967: 85).

1.11.1. Према мом материјалу из 2006. године забележеном у Дињашу и Малом Бечкереку, појава није у експанзији; уп. *кџа* (Д, МБ), *ђаво* (Д), *чџањ* (МБ), *колџеке* (Д), *прџаге* (МБ), *срџаница* (Д), *џрџић* (Д).

1.12. Уочљива је стабилност и финалне групе *-ст*: *стаџост, раџост* и сл.

2. Морфолошке одлике у говору Ченеја

2.1. Грађа којом располажем показује доследну употребу наставка *-ом* у инструменталу једнине мушког и средњег рода: *са ђом, свеџом, џем, с џим мртваџом, са здрављом, са мојим мџом; крајом, лџом, џим маџом*. Исто стање потврђено је и у Дињашу (*са жарџом*) и у Малом Бечкереку (*сџиштом, баџрењом*).

У приватним писмима Бошњакковић указује на доминацију наставка *-ем*, с објашњењем да се ради о тежњи адресанта да писану форму (из личне перспективе, одн. делимичних знања) приближи стандарду (2013: 82).

2.2. У погледу множинског проширења *-ов/-ев*, ситуација је непреврела: *стриџови, мџишови, лџове* даљи, *иду у топле крајове*; али: *ноџева, џчеви*. Исто стање потврђују и примери из Дињаша (*зџове; мџишове/мџишеве*). Из нешто оскудније грађе у Малом Бечкереку налазимо само *мџишови*.

⁹ Да је мешање африката у живој употреби свесни су и наши информатори који су ми испричали како су им се житељи Сенпетра (кикиндска зона, нешто северније) у том смислу „одвајкада“ подругивали: *Пенеџи скрју ђџањ на ђетир паџета*.

2.3. У генитиву множине именица мушког рода забележени су и примери с наставком *-и*: кад је био *код коњи*, код моји *родитељи*.

У стручној литератури је проблем овог генитивног *-и* интерпретирано као релативно нов експанзивни процес код именица које значе жива бића и да га не треба доводити у везу са старијим ликовима, као што су *људи/мрави/црви*. Међутим, банатски говори располажу већим бројем потврда у којима се овај наставак шири и на именице које не значе живо (Ивић и др. 1997: 21).

2.3.1. Наставак *-ију* у генитиву множине потврђен је и у примерима *јма седам браћују*; поред, наравно: *коштију*, *ноктију* и сл.

2.4. У дативу, инструменталу и локативу именица мушког рода потврђен је само наставак *-има*: *с коњима*, *с ђима пешићима*, *коњима ћупали*.

2.5. Облици акузатива множине имају у мушком роду облике са *ц*: *сандуце*, *бардаце*, *дивљаце*. Сличне примере бележила сам и у Дињашу.

2.6. Једна од морфолошких одлика кикиндске зоне јесте и плурализација облика номинативних и акузативних образовања на *-ад*, уз прелазак у м. р.: *дугмади/дугмаде*, *чебади/чебаде*, *пради/праде* и сл. Слично је и у Дињашу: *ови ждрѣбади* јма.

2.7. Грађа показује да инструментал именица женског рода на сугласник (старих *ј-основа* и њима прикључених) има наставак *-ом*: укаљо се *крвљом*, *маићом*, са *сљом*. Из Дињаша имам потврду: са *сљу*.

2.8. Именица Шваба у мн. тежи ка обрасцу промене им. м.р., па тако имамо: били *Шваби*, *седили Шваби*, *отишли Шваби* и сл.

2.8.1. Поједине именице мушког и средњег рода мењају род: *јѣну колаћу*, *јзмено тећу*; *и сећеш копиту*. Грађа из Дињаша потврђује исто: *мѣтем ћебу*.

2.8.2. Именица *дан* има множину: *ови данова* пијем млого, *ове сад данове*. У Дињашу сам записала: неколко *дани*.

2.8.3. Именица *орак* у Ченеју гласи: ту *оре* велико, а у Дињашу: један *ора* и у Малом Бечкереку *ора/орај*.

2.8.4. Општи је утисак да се облик *ведра* чешће користи у кикиндској зони и донекле у селима тамешке зоне. Моја грађа показује да је и у Ченеју и у Дињашу у употреби именица *ведра* и *ведрица*. Уп. за стање у Банату: Ивић и др. 1997: 26–57.

2.8.5. Именица *доба* има облик *добо*: *било у оно дѣбо*, *зѣмље дѣбо*.

2.9. Заменица *тај* се готово доследно у вези с предлозима јавља с почетним -о: не једе *од ђтог*, с *ђтима* пешкирима и др.

2.10. Према распореду датом у говорима Баната у тамишкој зони се у дативу и локативу једнине мушког и средњег рода заменичко-придевске промене јавља наставак -им. У Ченеју сам записала: *тїм чо́веку*, *мојим му́жу нїсам те́ла*, *њѐним му́жу*, *казївали њѐним сїну*, *свїким по је́но па́рче*, *ка́зали мојим о́цу*. Овом одговарају Бошњаковићи налази на основу приватних писама (2013: 83).

2.11. И у Ченеју и у Дињашу уопштен је у генитиву (акузативу) придевске промене наставак тврде промене у примерима: *млађог сїна*, *ста́ријог сїна*, *за на́шог Дра́говог де́ду*; тако исто и: *са́д у за́дњо вре́ме*, *у по́следњо вре́ме*.

2.12. Као прилог банатским говорима и допуна лингвогеографском распореду придева *дивљи/дивији* (Ивић и др. 1997: 148), доносим податак из Ченеја, Дињаша и Малог Бечкерека: *дивији* (*ди́вије гу́ске*, *ди́вије па́тке*), што се опет уклапа у одлике кикиндске зоне. Тамишка зона има облик *дивљи*.

2.13. Слично ситуацији у српском Банату, наставак за 3. лице множине презента свих седам Белићевих врста је најчешће -ду: *дођеду* *ђнак ку́чи*, *ди́ бѐреду да́наске*, *ме́тнеду на́ стал*, *при́криједу че́бе*, *дарїваду мла́ду*, *н-у́меду да пра́виду*, *не тра́жиду*, *да спа́ваду*, *та́ко бе́жиду*. Поред -ду, једнако фреквентан је и наставак -у глагола VI, VII и VIII Белићеве врсте: *їму не́ки*, *не́му де́ца*, *са́д пра́ву свѣ́бду*, *ба́бе се́ду*, *до́лазу да́наске*.

2.13.1. Готово је редован старији облик глагола *јести*: *да је́ пи́цу*, *не је́м са́д*.

2.13.2. И у Ченеју глагол *расти(ти)* има промену по VII Белићевој врсти: *кад му одра́сти ко́пита*, *ма́нем да нара́сти*, *кад се одра́стила*, што се уклапа у дијалекатску слику севернобанатских и средњобанатских говора на србијанској страни (Ивић и др. 1997: 201).

2.13.3. За ситуирање ченејског говора нису безначајни ни примери који показују да глагол *добити* не остаје у четвртој врсти, што је одлика нешто удаљенијих смедеревско-вршачких говора: *до́бимо сї́ра*, *кад до́би ине́кцију*; уп. и пр.: *да прѐли грђб*.

3. Остале синтаксичке и лексичке појединости.

3.1. Уз бројеве од пет па навише јавља се именица: а) у акузативу множине: *било двадесет ђсам гѡдине*; б) генитив једнине: *ймам дѣвет лѡнца зѣмље, ймам сѣдам јѡгњета*.

3.2. Потврђено је мешање акузатива и локатива, тачније потврде за употребу локатива уместо акузатива: *мѣте у сѡби, йде у цркви, кад су йшли на рѡдњи, кад су стйгли у Аустрији*. Да у Ченеју замена иде у правцу употребе локатива уместо акузатива потврђује и грађа приватних писама (Бошњакловић 2014: 84).

Поремећени падежни односи (локатив : акузатив; акузатив : локатив) бележени су и у Дињашу; уп. примере: *била сам у Јѡшу; ѡтишле у Шпѡнији, и се мѣте у тѡрби*.

3.3. Измењена је дистрибуција енклитика, па се она готово редовно јавља на почетку речи или иза везника и какве друге речи: *сам ѡнак ѡтишла у цркви, се прѡви тѡј кѡлач, и се пѣку лѣпо, не се йде дрѡгим дѡном*; уп. и примере из Дињаша: *сам вйдила, и се мѣте у тѡрби*.

3.4. Занимљиви су румунски калкови: *да прѡи шкѡлу, сѡд прѡила прѡи гимнѡзије, да прѡи диплѡму*.

3.5. За лингвистичку географију могу бити занимљиве лексеме забележене у Ченеју, Дињашу и Малом Бечкереку, као на пример: *девојка/девојка* у значењу „ћерка“, *таст* у значењу „свекар“, *синовац* у значењу „унук“, *чика* у значењу „стриц“, *мајка* у значењу „баба“, *нина* у значењу „стрина“, *материна флека* у значењу „младеж“ или и „урасла длака“, *брѡужак* у значењу „бубрег у живине“.

3.6. Као интересантну појединост, више пута сам чула и записала пример *свѣ одѡвде се вѡку* (у значењу презивају), *кѡко се ѡни вѡку*, и карактеристичан израз: *и сѡну им*.

4. Закључак

4.0. Теренски записи из Ченеја употпуњују слику о српским говорима у румунском делу Баната, чешће потврђују него што пак оспоравају раније налазе. Заједно узето, чини се да смо на прагу могућности да прецизније дефинишемо статус говора овог дела Баната, у зони у којој се сусрећу кикиндска и тамишка зона, одређујући их

вероватно пре као прелазне него граничне. Занимљиво је да и доведе допиру неке типичне смедеревско-вршачке црте.

4.1. Како се и очекивало, приметан је процес балканизације, у појединим елементима можда и новијег датума.

Литература

- Бошњаковић, Жарко, Светлана Вареника. *Напомене о морфосинтаксичким особинама српског говора села Рудне у Румунији*. Српски језик, бр. XIII/1–2, Београд, 2008, стр. 261–279.
- Бошњаковић, Жарко. *Приватна писма као дијалекатски корпус. Дијалекатска скица говора Ченеја у Румунији*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, LVI/2, Нови Сад, 2013, стр. 77–107.
- Бошњаковић, Жарко. *Фазе и резултати балканизације прозодијског система у говорима шумадијско-војвођанског дијалекта Срба у Румуније*. Славистички зборник, Нова Серија, књига 1, Iwoba VIII (Нови Сад 2012), Нови Сад, 2014, стр. 7–16.
- Бошњаковић Жарко, *Једно поређење два српска идиолекта из Ченеја (код Темнишвара) и Плочице (код Ковина)*. Сусрет култура, Нови Сад, 2014, стр. 59–70.
- Драгин, Гордана. *Напомене о говору Радојева у Средњем Банату*, Зборник за језике и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду. Књига II, Нови Сад, 2012, стр. 35–44.
- Драгин, Гордана. *Неке фонетске особине говора Ченеја (у Румунији)*, Језици и културе у времену и простору II/2, Нови Сад, 2013, стр. 379–384.
- Ивић, Павле. *Балканизми у настајању у српским говорима Баната, у књ.: О језику некадашњем и садашњем*, стр. 189–198.
- Ивић Павле, Жарко Бошњаковић, Драгин Гордана. *Банатски говор шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига: Увод и фонетизам*, СДЗб, књ. XL, Београд, 1994.
- Ивић Павле, Жарко Бошњаковић, Драгин Гордана. *Банатски говор шумадијско-војвођанског дијалекта, Друга књига: Морфологија, синтакса, Закључци, Текстови*, СДЗб, књ. XLIII, Београд, 1997.

Драгана Радовановић

ПОЛЕВЫЕ ЗАПИСИ ИЗ НАСЕЛЕННОГО ПУНКТА ЧЕНЕЙ

(Резюме)

В работе на основании полевых записей выявлены самые характерные диалектные особенности в говоре деревни Ченей в румынском Банате. При этом по мере возможности сранивались близлежащие деревни того же микроареала, с обеих сторон государственной границы пересекающей Банат, а также имеющиеся записи данного пункта.

Есть основания полагать, что нам удастся точнее определить статус говоров данной части Баната, в зоне соприкосновения кикиндской и тамешской зон, определяя их предположительнее как переходные, чем как пограничные. Как и следовало ожидать, наблюдается процесс балканизации, в определенных элементах новейшего времени.

Ключевые слова: говор Ченея, румынский Банат, шумадийско-воеводинский диалект, кикиндская зона, тамешская зона, ареальное размещение.